

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

Den svenske Sokrates är en något ojämn bok, till stor del beroende på att materialet i sig självt är av så växlande kvalitet och betydelse. I vissa fall kunde man också ha önskat en större skärpa i författarens formuleringar av slutsatser och resultat. Han säger i sitt förord att han velat undersöka »sokratesgestaltens funktion och roll under skilda perioder liksom det personligt idémässiga bruk som författarna gjort av honom». Men alltför ofta får läsaren nöja sig med sparsamt kommenterade textreferat. Möjliga följer dessa på ett subtilt sätt både problemen och deras lösningar; kanske vill Lundgren som en sant sokratiske maieutiker tvinga läsaren att tänka själv? – I sina bästa avsnitt är Lundgrens bok dock en stimulerande och berikande läsning, och som helhet får den betecknas som ett värdefullt tillskott till vår idéhistoriska litteratur.

Torkel Stålmärck

Rosemary Ashton: *The German Idea. Four English Writers and the Reception of German Thought 1800–1860*. Cambridge University Press 1980.

»Jag önskar att jag förstod Kants filosofi. Är den ett kapitel i den mänskliga dårskapens historia eller det mest lysande kapitlet i den mänskliga vishetens? Eller en blandning av bådadera?» Så suckade Carlyle i en av sina notisböcker. Samme Carlyle frågade sin läsare i *Sartor Resartus* om det funnes »ädlare arbete än detta att plantera om utländskt tänkande i ofruktbar inhemsk jord» – därmed syftande på den gärning som han då redan ägnat några år åt, nämligen att introducera tysk diktning och tänkande i en trögbedd engelsk miljö.

Ett tjugotal år tidigare, 1816, hade Coleridge, driven av en liknande ambition, skrivit till sin förläggare: »Mitt syfte är att avlägsna det moln av okunnighet och fördom som i skamligt övermått lägrat sig över den lärda publikens sinnen, då det gäller tysk litteratur.» Det fanns fog för hans yttrande, även om just då en markant omsvängning höll på att inträffa. Det är belysande att *Edinburgh Review*, som startats 1802, under den första tioårsperioden av sin tillvaro innehöll en enda artikel om tysk litteratur: Francis Jeffrey, den mest inflytelserike redaktören och en tvärsäker herre med starka fördomar mot allsköns ny litteratur, inklusive de inhemska romantikerna, intog en allmänt skeptisk och förlöjligande hållning till det tyska och förhöll sig avvisande då Carlyle gjorde sina första bemödanden som introduktör.

Under 1790-talet hade tysk Sturm und Drang, speciellt *Die Räuber* och Kotzebues pjäser, väckt anklang i England. Walter Scott gjorde en amatörmässig översättning av Goethes *Götz*, Coleridge en initierad av Schillers *Wallenstein* år 1800 – samma år som andra upplagan av hans och Wordsworths *Lyrical Ballads* utkom, med Wordsworths berömda företal, som bland annat uttryckte miss-hag med tyska sensationspjäser på modet.

Detta intresse i franska revolutionens kölvatten svalnade snabbt. Under det nya seklets första årtionde stämplades tysk litteratur, då den alls observerades, som antingen absurd eller omoralisk; den sistnämnda domen gällde till exempel Goethes *Stella*.

En första vändpunkt kom vid Napoleonkrigens slut. Crabb Robinson, en i och för sig tämligen obetydlig figur i Lakistkretsen, men duktig i tyska och med kändedom om

landet, var Madame de Staëls juridiska ombud då De l'Allemagne översattes till engelska 1813. Både han och Thomas de Quincey intresserade sig för tysk litteratur, fastän i de Quinceys fall på ett nyckfullt personligt sätt: han gillade Lessing och Jean Paul, avskydde däremot Goethe och förstod sig – i likhet med många andra – inte på Kant. 1815 översattes A. W. Schlegels *Über dramatische Kunst und Litteratur*, och Schlegel vann gillande på grund av sin uppskattning av Shakespeare. Walter Scotts svärson Lockhart tog sig an en översättning av F. Schlegels *Geschichte der alten und neuen Literatur* och visade sitt intresse för tysk litteratur som redaktör för *Edinburghs Reviews* konkurrent i London, *The Quarterly Review*.

1817 utgav Coleridge sin *Biographia Literaria*, som ju till stor del utgjorde en introduktion av Kant och Schelling, och på Coleridges säregna vis: utan att blinka framställde han en del tankar övertagna från dessa två och från A. W. Schlegel som sina egna, med små mångtydiga brasklappar här och där. Dessutom presenterade han på en del ställen idéer som kantianska, vilka i själva verket undergått en viss förvandling genom honom själv. Allt detta hindrar inte att han utförde en betydande gärning som introduktör.

I ännu högre grad gäller detta om Thomas Carlyle, och inte minst såtillvida att hans entusiasm var smittosam, som i nästan allting han skrev. Carlyle hade börjat lära sig tyska i Edinburgh under 1820-talets första år. I motsats till Coleridge kom han däremot att besöka landet först ganska sent i livet, och då i samband med förberedelserna för sitt omfattande arbete om Fredrik den store. Redan 1827 var han färdig att i *Edinburgh Review* publicera artikeln »On the State of German Literature», där han bland annat slog ett slag för tysk kritik som överlägsen allt som presterades i England. Han vände sig mot den utbredda uppfattningen att tyskarna representerade dålig smak och i filosofin ogenomtränglig och osund mysticism – symptomatiskt är det uttalande som James Mill påstås ha fällt: »Poor Kant. I see what he would be at.»

För Carlyle blev Goethe läromästaren: »Close thy Byron, open the Goethe» var hans råd till läsaren av *Sartor Resartus*. Han översatte tidigt *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, han fick tillfälle att korrespondera med den beundrade, och han tog till sig sådana delar av Goethes livsyn som passade hans eget stränga jag, speciellt tron på det oförtröttliga bemödandet – för livsnjutningens och det breda självförverkligandets Goethe hade han näppeligen sinne, och säkerligen inte för den lyriska poesin; poesi låg på det hela taget inte till för Carlyle.

Det är också karakteristiskt att han med sitt kalvinistiska arv hyste en del moraliska betänkligheter, vari för övrigt många mindre puritanskt uppfostrade engelsmän instämde: han strök vissa partier i översättningen av *Wilhelm Meister*, och *Faust* var också ett ömtåligt kapitel för honom sedd som helhet. Coleridge hade avstått från att översätta dramat och påstod i ett brev från 1833 – då emellertid hans själsförmögenheter inte längre var som tidigare – att han funnit mycket i det »vulgärt, osedligt och hädiskt». Intill 1840 hade det faktiskt kommit inte mindre än åtta engelska översättningar – men med Vorspiel im Himmel och i vissa fall även annat strukna som anstötliga – typiskt nog var den radikale Shelley den förste som överflyttade Vorspiel och även Walpurgisnacht. Byron yttrade med karakteristiskt förutseende att sådana partier

säkert skulle bli föremål för moraliska skrupler i England.

Men Goethe anammades dock, även om partiellt och med förbehåll, hans romaner, speciellt *Die Wahlverwandtschaften*, började imiteras av viktorianer i försiktig opposition mot det insnörda, och 1855 kom den första engelska biografen – i själva verket innan någon tysk lärd eller kritiker hunnit med någonting i samma omfattning. Författare var kritikern och amatörnaturvetaren G. H. Lewes, inte minst känd som George Eliots livskamrat. Lewes såg i motsats till Carlyle Goethe inte främst som väckare till idealism och räddare ur skepsis och apati utan som konstnär. Själv liberal och i många stycken viktorianskt oppositionell drog han sig varken för Vorspiel im Himmel eller för att fördomsfritt berätta om Goethes kärleksaffärer. Dessutom översatte han väl och kunnigt.

Det var året före utgivandet av biografen som Lewes flytt ur sitt äktenskap tillsammans med George Eliot, och just till Tyskland, som inte minst för henne blev en kort tids fristad undan de moraliska förkastelse-domar som drabbade henne och länge skulle vila som en skugga över hennes liv.

Man behöver bara läsa *Middlemarsh* för att spåra George Eliots beundran för tysk systematisk lärdom och vetenskapliga framsteg. Hon blev den fjärde betydande introduktören av tyskt intellektuellt liv, speciellt genom sina översättningar av David Strauss' och Feuerbachs bibelkritiska arbeten. Hon skrev en betydande artikel om *Wilhelm Meister*, där hon prisar Goethe för hans breda tolerans: »Vi ifrågasätter om en uttalad uppvisning av en moralisk böjelse hos en författare ger en bok verkligt moraliskt inflytande.» George Eliots beundran för tysk kultur – som också gällde musiken – sträckte sig inte till tysk humor, som hon med några undantag fann tungfotad, liksom det mesta av den tyska prosan; men liksom Coleridge och de Quincey före henne gjorde hon här ett markant undantag för Lessing. Laokoon, med dess klara stil och tankegång, tyckte hon var »den mest otyska av alla tyska böcker jag läst.»

Rosemary Ashton, lecturer vid University College, London, har med *The German Idea* presterat en mycket åskådlig och initierad framställning av den pionjärgärning för tysk odling i England som utfördes av Coleridge, Carlyle, Lewes och George Eliot. Hennes underrubrik tycks något vilseläddande, eftersom det inte bara är »German Thought» utan i lika hög grad litteraturen som behandlas. Det måste då emellertid sägas att förf. är ovanligt tystlåten i fråga om tysk poesi annat än Schillers och Goethes dramatiska. Man får t. ex. ingen som helst uppfattning om hur Goethes lyriska poesi och tankediktning introducerades och mottogs – sparsamt, utan tvivel, men det hade varit värt ett omnämnande. Ensidsigheten i Carlyles anammande av Goethe blir också mycket summariskt behandlad.

Engelska forskare är ibland rädda att framstå som pedanter. Rosemary Ashton har en omfattande notapparat, men någon resonerande forskningsöversikt har hon däremot inte, några tidigare forskare på området nämns i en översiktlig not men inte i texten, de figurerar sparsamt i noterna och har inte tagits med i registret (däremot finns det en oklassificerad selektiv bibliografi). Känner man inte i förväg till ett betydande arbete som C. F. Harrolds stora *Carlyle and German Thought 1819–1834* är det knappt man får en aning om dess existens här.

Att förf:s arbete bygger på mycket omfattande och självständiga studier är uppenbart, men väl mycket framstår hennes studie som ett pionjärverk, vilket det endast delvis är.

Erik Frykman

Froude's Life of Carlyle. Edited and Abridged by John Clubbe. Ohio State University Press och John Murray, London 1979.

Några år innan Thomas Carlyle dog vid 86 års ålder, 1881, hade han uppdragit åt historikern James Anthony Froude att på basis av nedtecknade ungdomshågkomster, brev och annat rikhaltigt material författa en biografi över honom. Froude, tjugotre år yngre än Carlyle, hade känt honom och hans hustru, Jane Welsh Carlyle, sedan 1849 och stått på förtrolig fot med paret sedan 1861 – då Carlyle hade hela den betydande delen av sin produktion bakom sig, med undantag av det stora arbetet om Fredrik den store. 1866 dog Jane Welsh, och Carlyle ansattes av häftiga samvetskval över sin arbetsegoism och annan försummelse av en livsledsagare som inte stått under honom i intelligens, men som på ett för tiden typiskt manér hade åsidosatts för mannens bekvämlighet; låt vara att mannen i detta fall var ett överkänsligt geni.

Froude gick till verket med energi och beslutsamhet men inte utan vända. Tre veckor efter Carlyles död var han färdig att utge Carlyles egna *Reminiscences*. Ett år senare kom de två första volymerna av biografen, som gick fram till året efter paret Carlyles definitiva bosättning i London 1834. De två avslutande volymerna följde två år senare. Inemellan hann Froude också utge tre volymer *Letters and Memorials of Jane Welsh Carlyle*, som Carlyle själv förberett.

Froude hade redan visat att han som historiker inte var den stränga objektivitetens eller den perfekta fakticitetens man. I levnadsteckningen avvek han inte från det redan etablerade mönstret som engagerad men inte helt pålitlig hävdtecknare. Materialets omfattning gjorde inte heller uppgiften lätt. Delvis följde Froude också dåtidens vanliga biografirecept, med generösa brevutdrag. Men denna jättebiografi på 1900 sidor är inte något slentrianmässigt arbete – tvärtom, den är ett från början till slut fångslande verk, som det omedelbart kom att stå strid om, och som vållat kritiker- och forskarfejd långt in på 1900-talet. Carlyle, länge obeaktad eller ansedd som alltför apart i stil och åsikter, hade så småningom slagit igenom och hade hunnit bli till ett nationalmonument långt innan han dog; och här kom nu en annan känd samtida, god vän till honom desslikes, och avslöjade att the Sage of Chelsea hade haft sina svagheter. Froude tog mycket tydligt parti för Jane Welsh på privatplanet, och utan att naturligtvis säga det rentut antydde han att Carlyle varit impotent. Bland de många kända viktorianer som överlevde Carlyle var opinionen delad mellan ogillande häpenhet och försvar för en levnadstecknare som vågat ta fram skuggsidor hos sitt föremål, utan att för ett ögonblick göra honom mindre som författare och viktorianskt samvete – ty Froude beundrade Carlyle intill hjältedyrkan. Han hade haft en olycklig barn- och ungdom, han hade bland annat på grund av en roman publicerad 1849 fått känna på